

Magdalena Zdun

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Wydział Gospodarki i Administracji
Publicznej, Katedra Gospodarki Regionalnej, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków,
zdunm@uek.krakow.pl

AKSJOLOGICZNA PERSPEKTYWA REGIONALNEGO ZRÓŻNICOWANIA ROZWOJU

Abstract: The axiological perspective of regional diversification of development. The aim of the article is to diagnose the regional diversification of development in the axiological context. The starting point in this analysis is the term: development. This category is understood in a multidimensional manner. Presented in this paper conceptual model of development allows to distinguish three levels of analysis of the development process: material, social and cultural. Identification of the axiological phenomenon of the diversification of regional development in this research is ultimately served by the systematization tool – typology, introducing the division into the culture of honour, achievements and joy.

Keywords: region, culture, axiology, development

JEL code: Z13

Wprowadzenie

Rozwój jest zagadnieniem złożonym. Najprościej daje się zdefiniować jako kumulatywny proces przemian, cechujący się kierunkowością, celowością i endogenicznym mechanizmem podtrzymania. Dyskusji nie podlega fakt, że o rozwoju przesądza tkwiąca wewnątrz systemu społecznego siła. Siła ta identyfikowana może być w wielu obszarach: technicznym, ekonomicznym, społecznym czy kulturowym. Czasami odnieść można jednak wrażenie, że o procesie rozwojowym decyduje w większym stopniu jakaś jedna wybrana warstwa życia, jeden odizolowany nurt przemian. W rezultacie o rozwoju

nierzadko dyskutuje się w poznawczym zawężeniu, wymuszającym redukcję wielowymiarowości tegoż procesu do jednego, najbardziej wyrazistego wymiaru. Wymiar ten ma zwykle charakter skrajnie materialny i ekonomiczny. Ten bowiem podlega prostym kalkulacjom, prognozom i zestawieniom. Daje się też ująć w schematy, tabele i algorytmy.

Dyskusjom o rozwoju w kontekście techno-ekonomicznym przyświeca założenie o fizycznej uchwytności procesu kumulatywnej zmiany. Przeświadczenie to wyraża się w następującej spekulacji: skoro rozwój pozostawia po sobie materialny ślad i poprzez te ślady się objawia, to analizować go trzeba wyłącznie za pomocą tego, co policzalne, mierzalne i bezpośrednio weryfikowalne. Tymczasem rozwój jest zjawiskiem skomplikowanym i wymaga badań wieloaspektowych, uwzględniających współlistnienie czynnika kulturowego i technicznego, społecznego i ekonomicznego.

Pozbawiona szerszych kontekstów dyskusja o rozwoju prowadzi do zbyt daleko idących uproszczeń. Na ich bazie stawiany jest nierzadko znak równości pomiędzy dwoma odrębnymi kategoriami: rozwoju i wzrostu gospodarczego. Podczas gdy ostatnia z wymienionych ma charakter ściśle ekonomiczny (miarą jej jest m.in. produkt przypadający na mieszkańca), pierwsza wymusza uwzględnienie innych „pozamaterialnych perspektyw”. Ewolucjoniści – pionierzy socjologicznych badań nad rozwojem – zauważają, że społeczeństwo jako „krewny przyrody” rozwija się jak każda inna jej część: wzrostowi masy towarzyszy różnicowanie wewnętrzne [Szacki 2012: 295]. Rozwój jest według tych badaczy procesem wielowymiarowym. Oznacza to, że zmianom w zakresie techniki i gospodarowania towarzyszą przekształcenia w obszarze kultury i społeczeństwa. Kwestią sporną pozostaje oczywiście ustalenie prymatu poszczególnych warstw. Szkoła marksowska opowiada się za dominacją obszaru materii w procesie rozwojowym. Epigoni Maxa Weбера pierwszeństwo oddają zaś ideosferze. Ich zdaniem system wartości wyprzedza system materialnych zabezpieczeń, w konsekwencji czego dana aksjologia powołuje do życia określony sposób gospodarowania, a nie na odwrót. Bez względu na wyniki i sposób rozstrzygnięcia sporu pomiędzy „świadomością” i „bytem” uznać należy wielowymiarowość procesu rozwojowego.

Synteza trzech głównych (klasycznych w socjologii) nurtów wyjaśnienia procesu rozwojowego (ewolucyjnego, modernizacyjnego i dialektycznego) pozwala dodatkowo stwierdzić, że rozwój:

- jest procesem stadialnym, który realizuje się w następujących po sobie etapach; etapy te dają się uporządkować chronologiczne, jak również służyć opisowi i diagnozie aktualnych zróżnicowań;
- jest procesem uczestnictwa, w którym aksjologicznie uformowani aktorzy społeczni biorą czynny udział;

- jest procesem łączącym w sobie dwa przeciwstawne obszary: materialny (techno-ekonomiczny) i kulturowy (świadomościowy).

Wieloparadygmatyczne i wielowymiarowe ujęcie rozwoju umożliwiła identyfikację regionalnych zróżnicowań gospodarczo-aksjologicznych, bez jednoczesnego wskazania na prymat któregośkolwiek obszaru w tym zakresie. Celem niniejszego artykułu jest taka też diagnoza. Nadrzędnym zamierzeniem pracy jest wskazanie obszarów względnej jednorodności gospodarczo-aksjologicznej czy inaczej: unaocznienie powiązania pomiędzy „świadomościowym zapleczem regionu” a zasobnością jego warstwy materialnej (techno-ekonomicznej). Zmierzenie to zrealizowane zostanie w kilku etapach. W pierwszym z nich wykazana zostanie analityczna użyteczność pojęcia „stadium rozwoju”. W drugim etapie zaprezentowane zostaną koncepcje, uzasadniające uwzględnienie obszaru aksjologicznego w diagnostyce rozwoju. W etapie trzecim – zarazem ostatnim – przedstawiona zostanie siła powiązania pomiędzy obszarem regionalnej zasobności materialnej i regionalnej zasobności świadomościowej.

1. Rozwój w perspektywie koncepcji stadialnych

Stadialny opis rozwoju zapoczątkowali ewolucjoniści, w tym intelektualny ojciec socjologii – August Comte [Comte 1961]. Zadanie to kontynuował również jego wiktoriański następca – Herbert Spencer. W ujęciu tych badaczy każdy kolejny etap rozwoju oznacza *przejsięcie od prostoty do złożoności oraz od płynności do trwałości* [Sztompka 2010: 106]. Schemat stadialnej analizy nie jest jednak wyłącznością pozytywistów. Znajduje on późniejszych kontynuatorów, m.in. w osobach Émila Durkheima czy Ferdinanda Toenniesa. Dla pierwszego z wymienionych, zasadnym kryterium typologicznym, służącym identyfikacji stadiów rozwoju, jest tzw. „gęstość moralna”. Stanowi ona miarę intensywności relacji. Przejsięcie do kolejnego etapu rozwoju, według Durkheima, oznacza zwiększenie wewnętrznej złożoności systemu [Durkheim 1999]. Z kolei dla Ferdinanda Toenniesa istotnym kryterium, różnicującym etapy rozwoju, jest pojęcie więzi. Pozwala mu ono rozpiąć linię rozwojową pomiędzy wspólnotą (*Gemeinschaft*) i społeczeństwem (*Gesellschaft*) oraz przypisać do wskazanych stadiów inny rodzaj woli: organiczną (*Wesenwille*) lub arbitralną (*Kürwille*). Kryterium więzi uwalnia dyskusję nad rozwojem z *systemowej pułapki*. Kolejny etap rozwoju to już nie tylko strukturalno-funkcjonalna komplikacja całości społecznej, ale przede wszystkim nowa jakość przestrzeni międzyludzkich oddziaływań. Mocniej ten fakt eksponują inni, osadzeni już w realiach XX w., badacze. Riesman [1950] przypisuje stadiom rozwoju typy charakterów społecznych, a Mead [1978] proces rozwojowy tłumaczy

restrukturyzacją relacji międzypokoleniowych. Znaczenia międzyludzkich oddziaływań nie lekceważy także uchodzący za technicystę Bell [1974]. Wyodróżnione przez niego stadia: preindustrialne, industrialne i postindustrialne dają się opisać poprzez dominację danego typu relacji [Bell 1974: 116]. Relacje te określone zostają kolejno mianem: „gry przeciwko naturze” (*game against nature*), „gry przeciwko maszynie” (*game against fabricated nature*) lub „gry interpersonalnej” (*game between persons*). Stadia rozwoju wskazane przez Bella odpowiadają „tofflerowskiemu falom” [Toffler 1986]. Każda z tych fal to inny poziom technicyzacji i nowy styl życia.

Podziałowi na stadia procesu rozwojowego nierzadko towarzyszy ocena. Mumford [1966] wykreśla „profilu ryzyka” kolejnych etapów. Proponuje przy tym, by w procesie rozwojowym wyodrębnić trzy (fazy): eotechniczną, paleotechniczną i neotechniczną. Ostatnia z wymienionych zaowocować ma, według tegoż badacza, nowym standardem i jakością życia [Mumford 1986: 207]. W epoce tej ma bowiem dojść do transformacji aksjologicznej czy inaczej: do wypracowania nowej „kultury ducha”. W ten też sposób okazuje się, że stadiom rozwoju daje się przyporządkować właściwy im system wartości. Inglehart [2003] przekonuje nawet, że mechanizm procesu rozwojowego sprowadza się do aksjologicznej transpozycji. Według tego badacza rozwój polega na odchodzeniu od jednych wartości w stronę drugich. „Trop aksjologiczny” towarzyszy Inglehartowi w dalszych analizach, które prowadzi już wspólnie z Portugalczykiem Basañezem [2016]. W badaniach tych identyfikuje on trzy, następujące po sobie, stadia rozwoju, które jednocześnie cechują się współwystępowaniem i mogą służyć diagnostyce aktualnych zróżnicowań. Wskazane przez Basañeza i Ingleharta stadia rozwoju tworzą w rezultacie cenne narzędzie systematyzacji badań regionalnego zróżnicowania. Narzędziem tym jest typologia, wprowadzająca podział na kulturę: honoru, osiągnięć i radości. Poszczególne typy kultur zdefiniowane zostają w następujący sposób:

Kultura honoru opiera się na autorytecie. Jest połączeniem: hierarchii, podporządkowania naturze i przywiązania do wspólnoty. Pojęciem centralnym aksjologii tej jest honor – kategoria wartościowo-racjonalna, której sensem jest obrona idei, a nie tylko realizacja celów. Honor to także istotna składowa samooceny jednostki i społeczeństw. Legitymizuje on obniżenie jakości życia kosztem zachowania jego godności. Chronologicznie rzecz ujmując kultura ta właściwa była społeczeństwom pierwotnym i tradycyjnym, w których istniało wyraziste i oparte na autorytecie przywództwo. Jej współczesną odmianą są wspólnoty eksponujące wątki narodowościowe i republikańskie, wyrażające jednocześnie duże przywiązanie do kościoła.

Kultura osiągnięć jest aksjologicznym przeciwieństwem kultury honoru. Kultura ta kumuluje w sobie idee egalitaryzmu i autonomii. Jednocześnie legitymizuje ingerencję w naturę. Natura nie jest w niej już czymś uświęconymi,

czego trzeba się bać i trzeba czcić, ale raczej zasobem, z którego trzeba czerpać. W kulturze osiągnięć kategoria godności osobistej wyparta zostaje przez osobiste aspiracje. Centralnym pojęciem tej kultury staje się w rezultacie samorealizacja i właściwa jej motywacja osiągnięć. Kultura osiągnięć wspiera się na racjonalności, przez co też do rangi najwyższej podnosi produktywność i efektywność. Wykształca równocześnie takie predyspozycje jak: przedsiębiorczość, niezależność, aktywność. Kultura ta chronologicznie daje przyporządkować się do nowoczesności.

Kultura radości nie stanowi rozwinięcia żadnego z wcześniej wymienionych typów kultur, ale powstaje poprzez zwrócenie się zantagonizowanych modeli ku sobie. Przejście od aksjologii honoru do aksjologii osiągnięć nie jest możliwe w drodze bezpośredniej. Kluczową wartością tej kultury jest przynależność, a zasadą harmonia. W modelu tym dochodzi do społecznego zakorzenienia rozwoju gospodarczego oraz ekspozycji takich wartości, jak jakość życia, rodzina, przyjaźń. Chronologicznie ten typ kultury jest ostatni i odpowiada społeczeństwu ponowoczesnym.

Wszystkie trzy kultury dają się nie tylko ułożyć w chronologicznym porządku, ale również cechują się współwystępowaniem. To zaś informuje o kulturowym różnicowaniu regionów.

2. Aksjologiczny wymiar różnicowania regionalnego

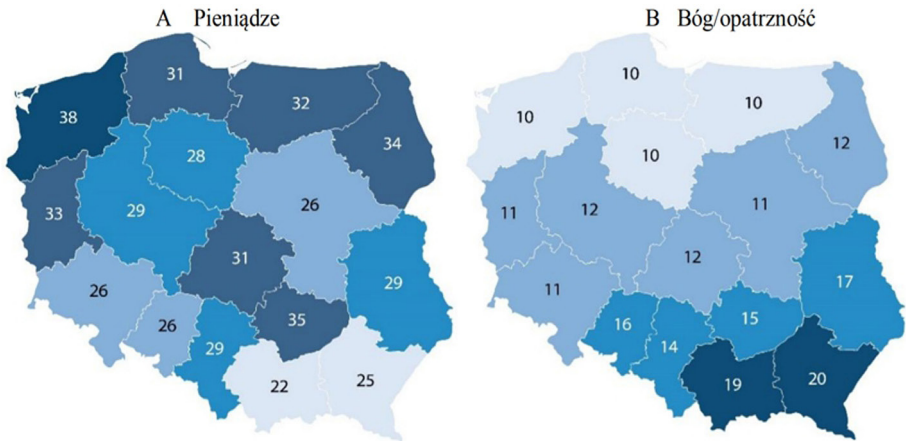
Tradycja badawcza aksjologicznych uwarunkowań rozwoju jest długa i dobrze udokumentowana. Do pionierów tego typu analiz zaliczyć trzeba Webera [2004] i Sombarta [2010]. Badacze ci diagnozują różnicowania rozwoju w kontekście oddziaływań wyznaniowych. Podczas gdy pierwszy z wymienionych dowodzi zbawczych oddziaływań protestanckiej idei predestynacji w tym zakresie, drugi – przekonuje o powiązaniu judaizmu z gospodarczą inicjatywą. Max Weber zauważa, że kraje Europy Zachodniej, w których dominuje protestantyzm, rozwijają się szybciej. Dalej przekonuje, że związek pomiędzy naukami Lutera i Kalwina a przedsiębiorczością nie jest pozorny. Zdaniem Webera, reformacja wyprowadziła ascezę poza mury opactw i stworzyła możliwość dążenia do zbawienia drogą codziennej pracy. Wykonywanie zawodu, czy inaczej realizacja *Beruf*, nakłada bowiem na jednostkę obowiązek doskonalenia cnót pracy i oszczędności. Weber przekonuje, że protestancka idea predestynacji mobilizuje w rezultacie do codziennej ascezy w następujący sposób: o tym, czy człowiek jest zbawiony, decyduje Bóg. Człowiek może jedynie próbować się dowiedzieć o swoim przeznaczeniu poprzez efekty własnej pracy. Doczesne powodzenie jest znakiem predestynacji. Werner Sombart nie zgadza się jednak z argumentacją Webera. Przekonuje on, że „dążność do zarabiania” legitymizuje

judaizm. Świątobliwość w religii tej zostaje zracjonalizowana i przyjmuje formę „targowania się z Bogiem”. Żyd – zdaniem Sombarta – układa całe swoje życie według umowy. Jest ono dlań nieustającą kalkulacją kosztów i strat. Jacques Attali dodaje, że bogacenie się jest obowiązkiem Żydów, a zdobywanie pieniędzy służyć ma sławieniu Jahwe [Attali 2003: 23–24]. Z kolei inny badacz – David Landes, argumentację obu badaczy uważa za naiwną. Przekonuje on, że wyznawcy wszystkich religii, a także bezwyznaniowcy, mogą wyrosnąć na ludzi racjonalnych, sumiennych, uporządkowanych, wydajnych, schludnych [...] [Landes 2005: 208]. Oznacza to, że aksjologiczny kontekst rozwoju i gospodarczej inicjatywy może mieć charakter ponadwyznaniowy. Monopol religii w tym zakresie rozbijają też inni badacze. Inglehart wprowadza podział na wartości wewnętrzne i instrumentalne. Dowodzi przy tym, że wyłącznie pierwsze z wymienionych dynamizują gospodarkę. Z kolei Eisenstadt [2009] dzieli cywilizacje na aksjalne i nieaksjalne i przekonuje o istnieniu pozamaterialnych stymulatorów procesu rozwojowego [Ben-Rafael, Sternberg 2009: 21].

Perspektywa aksjologiczna pozwala w koregencji wykreślić kulturowo-gospodarczą mapę świata i w ten sposób zilustrować zagadnienie regionalnej dywersyfikacji. Wyzwania tego podejmowało się wielu badaczy, m.in. Huntington [1976] czy Basañez i Inglehart [2016]. Ci ostatni podzielili świat, biorąc pod uwagę przyporządkowanie do trzech, opisanych już wcześniej, kultur: honoru, osiągnięć i radości. Czy również terytorium Polski poddać można tego typu analizie?

Niech punktem wyjścia w odpowiedzi na tak postawione pytanie staną się doniesienia z ogólnopolskiego badania *Diagnoza społeczna 2015*. W badaniu tym odnajdujemy interesujący podział terytorialny Polski. Jego kryterium to: a) przywiązanie do pieniądza oraz b) wiara w Boga. Jak się okazuje, korelacja pomiędzy wiarą w Boga i pieniędzmi jest ujemna i wynosi $(-0,16)$. Jednocześnie *geografia znaczenia pieniędzy jest do pewnego stopnia odwrotnością geografii znaczenia Boga* [Czapiński, Panek 2015: 273]. Zagadnienie to ilustrują sporządzone przez autorów *Diagnozy społecznej* kartogramy (ryc. 1).

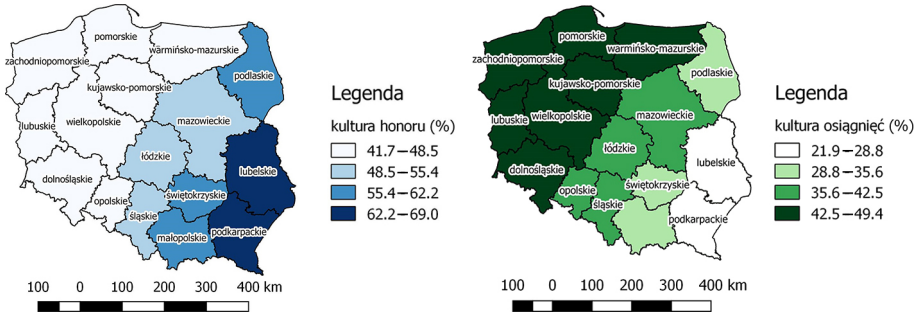
Dowodem na aksjologiczne zróżnicowanie regionów jest wynik analizy ich „światopoglądowego zaplecza”. Przez zaplecze światopoglądowe regionu rozumieć trzeba zagregowany do poziomu województwa wyniki poparcia w wyborach dla poszczególnych partii politycznych. Skąd jednak pomysł na taką analizę? Otóż cyklicznie prowadzone badania w tym zakresie [CBOS 2007, 2015] dowodzą, że główna linia podziału światopoglądowego w Polsce wyznaczona jest wciąż przez pojęcia konserwatyzm i liberalizm, te zaś kojarzone są z konkretnymi partiami politycznymi. Analizy orientacji politycznych pozwalają jednocześnie stwierdzić, że podział lewica–prawica odnosi się głównie do obszaru społeczno-kulturowego [Kwiatkowska i in. 2016: 98]. Oznacza to, że

Ryc. 1. Aksjologiczne zróżnicowanie regionów, A – pieniądze, B – Bóg/opatrność
 Źródło: Czapiński, Panek [2015].

o oddanym głosie decydują nie przekonania natury gospodarczej, ale wyznaczany system wartości. Raporty przygotowane przez CBOS [2015, 2016] oraz zespół Czapińskiego [2015] unaoczniają także fakt, że regiony współczesnej Polski podzielone są na dwa zantagonizowane obozy światopoglądowe, co odpowiada podziałowi na kulturę honoru i osiągnięć z typologii Basáñeza i Ingleharta. Kultura honoru jest aksjologicznym środowiskiem wyborców PiS oraz mniejszych ugrupowań, wykazujących światopoglądowe pokrewieństwo z liderem tradycjonalizmu¹. Zaliczyć doń trzeba wyborców partii prawicowych, tj. Kukiz'15, KORWiN. Ten typ kultury cechuje się dużym tradycjonalizmem, eurosceptyzmem, poszanowaniem dla Kościoła. W kulturze tej duże znaczenie ma duma narodowa, poczucie narodowej wspólnoty. Gospodarka służyć ma zaś budowie „republikańskiej potęgi”, a nie prywatnym interesom. Kultura osiągnięć to z kolei środowisko aksjologiczne PO oraz mniejszych ugrupowań, które wykazują na światopoglądowe pokrewieństwo z liderem postępowości. Analizy profili głównych i wyborczych mniejszych ugrupowań pozwalają do kultury osiągnięć przypisać wyborców Nowoczesnej i Zjednoczonej Lewicy. Dla wyborców tych partii typowe są wartości zantagonizowane z kulturą honoru. Zaliczyć do nich trzeba: mocne poparcie dla procesu integracji europejskiej, mniejszy opór wobec uchodźców, tolerancję odmienności, przekonanie, że elastyczność pracy ma większe znaczenie od bezpieczeństwa zatrudnienia. To zaś pozwala przypisać ten obóz światopoglądowy do kultury

¹ Do twierdzenia takiego prowadzi analiza profili światopoglądowych poszczególnych partii politycznych. Ich opis znajdujemy w badaniach CBOS [2015, 2016].

Ryc. 2. Kultura honoru i kultura osiągnięć
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

osiągnięć. Docenia ona bowiem wolność i indywidualizm, a tradycję i bezpieczeństwo przesuwa na dalszy plan, a nawet deprecjonuje. „Środowiska osiągnięć” wyraża też przekonanie, że Kościół nie powinien odgrywać znaczącej roli w przestrzeni publicznej.

Analiza wyników zgromadzonych przez Państwową Komisję Wyborczą (PKW) dowodzi, że Polska jest obszarem geograficznego i symbolicznego zderzenia dwóch typów kultur: honoru i osiągnięć (ryc. 2). Zsumowany wynik wyborczy „ugrupowań honoru” i „ugrupowań osiągnięć” (wybory parlamentarne z 2015 r.) sugeruje podział Polski na wschodnią tradycyjną część i nowoczesny zachód. Zaznaczyć też trzeba, że w niniejszych analizach nie został uwzględniony wynik dwóch partii: PSL i RAZEM. Ich poparcie było niskie i regionalnie niezróżnicowane. PSL dodatkowo jest ugrupowaniem aksjologicznie niewyrazistym².

Czy taka analiza pozwala stwierdzić, że trzeci typ kultury wskazany przez Basáñeza i Ingleharta w Polsce w ogóle nie występuje? Niezupełnie. Koncepcja Basáñeza i Ingleharta ma charakter stadialny. Oznacza to, że aktualny podział terytorialny ujmuje mechanizm regionalnego różnicowania. Kultura radości – czyli ostatnie stadium i typ kultury – ma być przyszłością polskich regionów. Przewidywać należy, że zderzenie się frontów ideologicznych, którego jesteśmy naoczniymi świadkami, ma charakter przejściowy, a efektem tej kolizji będzie nowy typ aksjologii, eksponujący znaczenie takich wartości, jak: jakość życia, przyjaźń, rodzina. Kolizja ta zapowiada aksjologiczną konwergencję regionalną, zbudowaną na bazie przełamania obecnych dziś radykalizmów.

² Symulacyjne obliczenia wykonane również z uwzględnieniem tych partii nie wykazują istotnego wpływu na wynik analizy.

3. Kultura i gospodarka – próba identyfikacji obszarów względnej jednorodności gospodarczo-kulturowej

Czy jednak regionalny podział kulturowy i prognoza jego przekształceń wykazuje powiązanie z obszarem techno-ekonomicznym? Czy konwergencja aksjologiczna znaleźć może przełożenie na konwergencję gospodarczą? Niech odpowiedzi na tak postawione pytania służy przywołanie wskaźników techno-ekonomicznego zaplecza regionów [Zdun 2018]. Zaliczyć do nich trzeba PKB *per capita* (klasyczny miernik rozwoju gospodarczego), jak również inne mierniki, lepiej dopasowane do wymogów współczesnej gospodarki, tj. indeksy innowacyjności³. Przywołane indeksy wyrażają zbiorczą miarę zaplecza nowatorskiego regionu. Informują one nie tylko o technologicznym czy ekonomicznym zapleczu rozwoju, ale również akcentują kwestie społeczne. Na przywołane indeksy innowacyjności (RIS, indeks Millennium) składają się wskaźnikowo wyrażone informacje na temat: zgłoszeń patentowych, zgłoszeń wzorów użytkowych, eksportu i importu innowacji, wydajności pracy, nakładów na sektor B+R, MŚP prowadzących działalność innowacyjną [Indeks Millennium 2017, Regional Innovation Scoreboard 2017]. Indeksy innowacyjności uwzględniają także dane na temat m.in. wykształcenia mieszkańców, kształcenia ustawicznego, współpracy międzynarodowej.

Zgromadzone dane i ich analiza pozwalają stwierdzić, że regionalny rozkład indeksów innowacyjności przełamuje częściowo podział na wschód i zachód (tab. 1). Podział ten jest zaś podtrzymywany przez klasyczną miarę rozwoju, tj. PKB *per capita*. Podział na wschodnią i zachodnią część kraju unieważniają te składniki indeksów innowacyjności, które bazują na kapitale społecznym i ludzkim (m.in. wskaźnik wykształcenia, kształcenia ustawicznego, zgłoszenia patentowe). Podtrzymaniu wschodnio-zachodniej zależności służą typowo ekonomiczne składowe indeksów.

Powiązania pomiędzy obszarem kulturowym i gospodarczym pozwala określić jednozmianowa analiza korelacyjna. Jak się okazuje, kultura honoru i kultura osiągnięć wchodzi w odwrotne pod względem znaku i zależności relacje z gospodarką. Podczas gdy kultura honoru wykazuje negatywne powiązanie z PKB *per capita* (–0,26) i pozytywne z indeksami innowacyjności (0,25 dla RIS i 0,16 dla indeksu Millennium), kultura osiągnięć cechuje się pozytywnym związkiem o średniej sile z PKB *per capita* ($r=0,36$) i brakiem powiązania

³ W analizie tej wykorzystane zostają ostatnie z dostępnych danych w tym zakresie. Jest to PKB *per capita* (wyrażony w złotych) z roku 2015 oraz indeksy innowacyjności z roku 2017 (RIS – przygotowany przez komisję Parlamentu Europejskiego oraz Millennium – opracowany na zlecenie banku, funkcjonującego pod tą samą nazwą).

Tabela 1

Regionalne zróżnicowanie indeksów innowacyjności oraz PKB *per capita*

Region	Regionalny Indeks Innowacyjności (RIS 2017)	Indeks innowacyjności Millennium (2017)	PKB <i>per capita</i> (zł) (2015)
Dolnośląskie	56,9	76	52203
Kujawsko-Pomorskie	46,3	50	38190
Lubelskie	47,4	69	32074
Lubuskie	41,1	38	39052
Łódzkie	50,4	58	43772
Małopolskie	57,2	88	42160
Mazowieckie	63,6	97	74682
Opolskie	43,7	49	37816
Podkarpackie	51,8	60	33176
Podlaskie	45,5	50	33272
Pomorskie	55,0	74	44955
Śląskie	50,3	57	48670
Świętokrzyskie	36,8	48	33841
Warmińsko-Mazurskie	38,9	41	33179
Wielkopolskie	49,3	65	50790
Zachodniopomorskie	47,0	55	39569

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS BDL i Regional Innovation Scoreboard [2017] oraz indeksu Millennium [2017].

lub słabym negatywnym powiązaniem z indeksem innowacyjności ($r=0,02$ dla RIS oraz $r=-0,12$ dla indeksu Millennium) [Zdun 2018: 2010].

Wyniki te pozwalają stwierdzić, że zidentyfikowane typy kultur wykazują słabe, ale jednak podlegające identyfikacji powiązanie z odmiennymi modelami gospodarczymi. Kultura osiągnięć cechuje się pozytywnym związkiem z klasyczną miarą rozwoju (PKB *per capita*). Ten typ kultury przeważa na obszarach lepiej doinwestowanych, cechujących się niższą stopą bezrobocia i lepszym poziomem życia. Z kolei kultura honoru, mocniej oparta na tradycji, cechuje się paradoksalnie lepszym powiązaniem z indeksami innowacyjności. Dlaczego? Prawdopodobnie dlatego, że na tych obszarach dają się zidentyfikować wyższe wskaźniki kapitału społecznego [Czapiński, Panek 2015]. Ten zaś dla innowacyjnej gospodarki jest szczególnie cenny. Bartkowski [2008] regionalne zróżnicowanie kapitału społecznego tłumaczy dziedzictwem Galicji. Jego zdaniem, typowe dla południowych terenów przywiązanie do życia wspólnotowego jest budulcem tejże zmiennej.

Podsumowanie

Czy zatem można mówić o wyodrębnieniu się w Polsce jednolitych pod względem kulturowo-gospodarczym obszarów? Czy kultura honoru faktycznie jest inkubatorem innowacyjności? Analiza pozwala odpowiedzieć jedynie w sposób prognostyczny na tak postawione pytanie. W pierwszej kolejności stwierdzić należy, że kultura honoru nie może być bazą nowatorstwa *per se*. Dysponuje ona jednak cennym dla innowacyjnej gospodarki zasobem – kapitałem społecznym. Może więc wykorzystać typowe dla siebie narracje narodowościowe w sposób dla gospodarki cenny. Stanie się to, gdy hasła narodowej odnowy służyć będą budowie republikańskiego kapitalizmu. Warunkiem dalszego rozwoju jest również zwrócenie się zantagonizowanych modeli aksjologicznych ku sobie. Kultura honoru powinna inspirować się indywidualizmem i racjonalizmem kultury osiągnięć, a kultura osiągnięć uczyć się od kultury honoru „siły wspólnoty”. Na bazie takiego pojednania uformować może się dopiero nowy typ kultury, którego potrzebuje innowacyjna gospodarka. Kultura radości – jako model harmonizujący – w ten też sposób daje się rozpoznać jako narzędzie regionalnej konwergencji.

Literatura

- Attali J., 2003, *Żydzi, świat, pieniądze*. Wydawnictwo Cykady, Warszawa.
- Bartkowski J., 2008, *Regionalne zróżnicowanie niektórych wymiarów kapitału społecznego w Polsce*. Przegląd Socjologiczny, 57(1): 63–80.
- Basáñez M.E., Inglehart R., 2016, *A World of Three Cultures: Honor, Achievement and Joy*. Oxford University Press, Oxford.
- Bell D., 1974, *The Coming of Post-industrial Society. A Venture in Social Forecasting*. Heinemann, London.
- Ben-Rafael E., Sternberg Y., 2009, *Eisenstadt o zmianie społecznej*, [wstęp do:] S. Eisenstadt, *Utopia i nowoczesność*, przeł. A. Ostolski, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- CBOS, 2015, *Charakterystyka poglądów potencjalnych elektoratów partyjnych. Komunikat z badań. NR 85/2015*. Warszawa: CBOS (www.cbos.pl; dostęp: 5.09.2017).
- CBOS, 2016, *Elektoryaty partyjne – charakterystyka poglądów. Komunikat z badań. NR 95/2016*. CBOS, Warszawa [www.cbos.pl; dostęp: 5.09.2017].
- Comte A., 1961, *Metoda pozytywna w szesnastu wykładach*, PWN, Warszawa.
- Czapiński J., Panek T., 2015, *Diagnoza społeczna*. Rado Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Durkheim É., 1999, *O podziale pracy społecznej*, przeł. K. Wakar. PWN, Warszawa.
- Eisenstadt S., 2009, *Utopia i nowoczesność. Porównawcza analiza cywilizacji*, przeł. A. Ostolski. Oficyna Wydawnicza, Warszawa.

- Grandona M., 2003, *Kulturowa typologia rozwoju gospodarczego*, przeł. S. Dymczyk, [w:] *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, L.E. Harrison, S.P. Huntington (red.), Zysk i S-ka, Poznań: 101–116.
- Huntington S., 1976, *The Change to Change. Modernization, Development and Politics*, [w:] *Comparative Modernization*, C. Black (red.). Free Press, New York: 5–61.
- Indeks Millenium, 2017, *Potencjał innowacyjności regionów*. Departament Public Relations Banku Millennium, Warszawa.
- Inglehart R., 2003, *Kultura a demokracja*, przeł. S. Dymczyk, [w:] *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, L.E. Harrison, S.P. Huntington (red.), Zysk i S-ka, Poznań: 146–168.
- Kwiatkowska A., Cześnik M., Żerkowska-Balas M., Stanley B., 2016, *Ideologiczna treść wymiaru lewica–prawica w Polsce w latach 1997–2015*. *Studia Socjologiczne*, 4(223): 97–129.
- Landes D.S., 2005, *Bogactwo i nędza narodów. Dlaczego jedni są tak bogaci, a inni tak ubodzy*, przekł. H. Jankowska. Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa.
- Mead M., 1978, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Mumford L., 1966, *Technika a cywilizacja. Historia rozwoju maszyny i jej wpływ na cywilizację*, przeł. E. Danecka. PWN, Warszawa.
- Regional Innovation Scoreboard, 2017, *European Commission Report*. Maastricht University (Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology – MERIT).
- Riesman D., 2011, *Samotny tłum*, przeł. J. Strzelecki. Wydawnictwo vis-à-vis, Kraków.
- Sombart W., 2010, *Żydzi i życie gospodarcze*, przeł. M. Brokmanowa. IFiS PAN, Warszawa.
- Szacki J., 2012, *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Sztompka P., 2010, *Socjologia zmian społecznych*. Znak, Kraków.
- Toennis, F., 1988, *Wspólnota i stowarzyszenie*, przeł. M. Łukasiewicz, PWN, Warszawa.
- Toffler, A., 1986, *Trzecia fala*, przeł. E. Woydyłło, W. Osiatyński. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Weber, M., 1994, *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*, przeł. J. Miziński. Wydawnictwo Test, Lublin.
- Zdun, M., 2018, *(Super) Nowe Atlantydy. Regionalna dywersyfikacja kultur rozwoju gospodarczego*. Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków.